

Frânturi strălucite – NRC Handelsblad (www.nrc.nl)

Elementul central al Europei nu mai este povestea, ci banul. Schimbările sunt vizibile în operele a trei scriitori, care însuflă o nouă viață Marelui Roman European. Ei ne arată toate ungherele literaturii.

de: Margot Dijkgraaf în NRC, 20-07-2012 (traducere de Alexa Stoicescu)

Un scriitor european, spunea cândva autorul ceh Jáchym Topol, este un om care are habar de catastrofe și de orori, este o persoană care cunoaște efectele comunismului, care știe ce înseamnă cel de-al Doilea Război Mondial, este cineva care își aduce cu ușurință imaginea lui Hitler și a lui Stalin în fața ochilor. Ai putea spune că este cineva care relatează povestea continentului, care face o dare de seamă a influenței istoriei asupra vieții din cele mai îndepărtate colțuri ale Europei.

Dar Europa nu mai e aceeași Europă. Elementul central al Europei nu mai e povestea, ci moneda euro. Pe fundalul unui naționalism crescând, recunoașterea unui trecut comun devine din ce în ce mai mult un gând indezirabil. Cum se reflectă aceste schimbări în opera scriitorilor Europeni?

În primul rând, printr-o abordare largă. Fără lamentări caracteristice traiului pe centimetru pătrat, ci prin conturarea unui tablou istoric, care se întinde peste granițe și decenii. Durata vieții unui om abia dacă îi dă autorului suficient spațiu de mișcare pentru a arăta modul în care dezvoltările istorice se întrepătrund și pot avea urmări dramatice și neașteptate pe termen lung. În al doilea rând, printr-un stil eficient și o compoziție bine structurată. Cel dintâi se referă la folosirea tuturor tehnicilor însușite în timpul cursurilor de creative writing pentru a-l menține pe cititor absorbit, cel din urmă realizează exact opusul și tânjește spre a fi complet ilizibil.

Captarea cititorului, crearea tensiunii, tehnici în stilul “va urma” amplasate la momentele potrivite – toate aceste strategii sunt folosite de scriitoarea spaniolă María Dueñas (1964) în romanul ei de proporții *Iubirile croitoresei*. A fi ilizibil – asta își dorește autorul român Mircea Cărtărescu (1956), așa cum declară în *Orbitor. Corpul* – a doua parte dintr-o trilogie. “Folosesc o abordare postmodernă a amintirii,” a spus Cărtărescu de curând în timpul unei vizite la Amsterdam. Și scriitorul ceh de origine congoleză Tomáš Zmeškal (1966) pune în scenă obstacole într-un mod intenționat. O scrisoare de dragoste cu litere cuneiforme abundă de absurdism și înnoadă atât de multe narațiuni, încât cititorului aproape că îi trebuie o schemă pentru a nu pierde firul acțiunii. Și totuși, toate aceste trei cărți sunt exemple de romane europene mari și stufoase despre trecut, așa cum și le imagina Topol.

Din acest trio, romanul cel mai accesibil și scris cu cel mai mult fler și meșteșug tradițional este *Iubirile croitoresei*. Urmărim viața unei croitorese talentate din Madridul anilor treizeci, care ajunge, datorită întâlnirii cu un șarlatan șarmant, în orașul marocan Tetouan, rămâne lefteră, dar reușește să se ridice din mizerie și să devină un spion inteligent și obstinat pentru serviciul de informații britanic.

Este o poveste romantică care, din punct de vedere literar, nu are o valoare ieșită din comun, dar care conturează în trecere o imagine pătrunzătoare a Războiului Civil Spaniol, a Madridului sub Franco, a vieții din Tetouan în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial și a rețelei de spionaj internaționale din timpul aceluia război. Dueñas s-a inspirat pentru acest roman din poveștile pe care le-a auzit de la mama ei, născută în 1940 în Protectoratul Spaniol al Marocului, pe când era copil.

Scriitoarea, profesor de limbă engleză la universitatea din Murcia a cercetat ani de zile figuri cheie ale acelei perioade, de exemplu pe Juan Luis Beigbeder, Înaltul Comisar spaniol din Tetouan (precum și unul dintre personajele din roman), dar și rudele lui Franco, înalți funcționari spanioli și jurnaliști britanici. Acest întreg bagaj de cunoștințe este îmbinat în cartea sa într-un mod firesc, aproape invizibil.

Povestea vieții croitoresei rămâne laitmotivul cărții, iar orașele în care locuiește, Madrid și Tetouan, sunt prezente atât de puternic din punct de vedere vizual încât par să devină ele însele personaje. Orașele joacă oricum un rol predominant în aceste romane europene.

Exact acest ultimul aspect crează asemănarea dintre *Iubirile croitoresei* și *Orbitor. Corpul*. În opera lui Cărtărescu, Bucureștiul joacă un rol esențial – deși nu se poate pune problema unui proces de identificare. “Bucureștiul este alter-ego-ul meu,” spunea Cărtărescu în această primăvară, când a făcut o scurtă vizită în Olanda la invitația Institutului Cultural Român. “Întotdeauna am vrut să am un oraș doar al meu, precum Dostoievski avea Sankt Petersburgul, Borges Buenos Airesul și Laurence Durrel Alexandria. Mi-am însușit Bucureștiul, pe care l-am modelat după imaginația mea. Este propriul meu oraș mental și metafizic, irecognoscibil pentru alții.”

Cititorul percepe acest oraș în principal ca pe un oraș în ruine, plin de pericole, monștri înfricoșători, descompunere și frică. Cărtărescu: “Am o relație de dragoste-ură cu Bucureștiul. Acolo m-am născut și acolo am locuit 34 de ani. Trăiam într-o dictatură și credeam că nu mi se va permite niciodată să părăsesc țara. Bucureștiul era, prin urmare, totul pentru mine, buricul lumii. Vă puteți imagina cât de mare a fost șocul cultural atunci când am putut pleca în străinătate și când am fost parașutat din ruinele Bucureștiului în Big Apple. Mi-am urât orașul când am văzut că exista o realitate infinit mai bună decât cea pe care o cunoscusem. Între timp, orașul și cu mine am făcut din nou pace.”

Celălalt protagonist al romanului *Orbitor* este, cel puțin în partea a treia, orașul Amsterdam – iar din nou este vorba de un personaj în care niciun locuitor al capitalei noastre nu și-ar

recunoaște orașul. Da, există tipicele fațade în trepte, merg tramvaiele pe la Damrak și Spui, iar Olanda este încă acea “harnică plutocrație a protestanților zgârciți și adunători, care trăiau modest și în schimb burdușeau băncile cu cascade scânteietoare de guldeni.” În “localurile afumate de pe Keizersgracht” beau “inși scoțând sunete guturale de neimitat și inventând vocale inexistente în vreo altă limbă, cu care brodau în aer dantele, totuși, ciudat de atrăgătoare.” Acolo locuiesc Maarten și câinele lui Frits, personaje cu nume pur olandeze. “Să fii neerlandez însemna să trăiești o viață-ntreagă în tablouri de gen sau în peisaje agasant de stereotipe și chinuitor de frumoase.” Oamenii patinează, își îneacă amarul și navighează. Dar dincolo de acestea, și acest Amsterdam este un alter-ego al lui Cărtărescu, un produs al imaginației și al fantasmelor sale. Viziuni, membre ale corpului, păianjenul și fluturele, globul ocular, ejacularea, biologia și nebunia – ele populează în egală măsură Amsterdamul și Bucureștiul.

În partea din Amsterdam, narațiunea se învâрте în jurul așa-numitelor statui umane, figuri costumate, aproape extraterestre, cu fețe pictate, care stau mult timp nemișcați pe soclul lor, spre divertismentul turiștilor. El scrie: “În ciuda imobilității lor statuare erau, de fapt, lumi agonice, alergând pe loc [...] să-și umple forma, să poată părea, pentru ceilalți, simulacre umane: manechine, figuri de ceară, statui, morți împăiați, înghețați sau îmbălsămați din cine știe ce panteoane barbare” (fragment în traducerea excelentă a lui Jan Willem Bos, traducătorul obișnuit al lui Cărtărescu în limba neerlandeză). “În 1994/’95 am locuit în Amsterdam,” povestea autorul, “mă simțeam ca acasă acolo și mă gândesc și acum deseori cu drag la acea perioadă. Statuile acelea vii mă fascinau, așa că-mi închipuiam viața lor și-mi imaginam că făceau parte dintr-un fel de complot universal al oamenilor-statui. Capitolul despre Amsterdam mi se pare unul dintre cele mai reușite din întreaga trilogie.”

Întreaga serie se numește *Orbitor*, ceea ce în română înseamnă “o lumină foarte puternică, care te orbește, o lumină mistică, o lumină pe care nu o poți vedea cu ochiul, ci cu inima. La început, mi-am propus să scriu un roman dement de mare. Cred că fiecare scriitor trebuie să facă o dată în viață o idioțenie. Eu am vrut să scriu un roman mai mare decât mine. Eram în Amsterdam, singur, nu cunoșteam pe nimeni și aveam mult timp la dispoziție. Am început să scriu la întâmplare și a devenit povestea familiei mele. După aceea, totul a explodat în imagini surrealiste, pe jumătate neoromantice. A fost fantastic.”

Cehul Tomáš Zmeškal nu este la fel de ambițios precum Cărtărescu, deși nici în cazul lui puzzle-ul nu poate fi rezolvat decât dacă te tragi dintr-o casă bună. În primul roman al acestui scriitor, traducător și profesor, nu există cronologie, ci este vorba de o compoziție căreia acesta i-a dat pe deplin frâu liber. Cartea nu relatează doar declinul unei căsnicii și al unei prietenii, ci arată și cât de îngrozitoare și absurdă era viața în Praga la mijlocul secolului trecut.

Acțiunea romanului *O scrisoare de dragoste cu litere cuneiforme* se desfășoară și pe fundalul comunismului și al primăverii de la Praga, când oamenii erau arestați, torturați și manipulați

până când nicio relație umană nu mai semăna cu ce fusese. Felul în care Zmeškal intercalează diferitele povești este o bucurie pentru cititorul pasionat de investigații.

Zmeškal, la fel ca și Jáchym Topol, are un stil umoristic și deseori absurd. De exemplu o discuție dintre un cofetar, numit și Duarte, “Duarte Aligheri, pentru prieteni, Dante”, Václav, “un african închis la culoare” și un psihiatru, doctorul Lukavský. “Stimate doctor, nici nu v-am văzut,” spuse cofetarul, “precis din cauza hainei albe.” “Haina albă? Dar acum nu port nicio haină albă,” spuse doctorul. “Exact, la asta mă refeream și eu.” Zmeškal, fiul unui congolez, face referințe încărcate de autoironie la modul în care este tratat el însuși: “Cum de coloratul ăla are un nume cehesc? Nu zice prea multe, doar citește și scrie [...]. Pentru un negru, a învățat ceha surprinzător de bine.”

Atât Zmeškal cât și Cărtărescu fac o tentativă de a scrie un roman care să depășească granițele timpului, logicii și percepției. Abjură toate conceptele vechi ale amintirii, le ridiculizează, le slăbesc și apoi le desființează. Arată trecutului toate ungherele literaturii. Românul experimentează chiar mai mult decât cehul. Dacă povestitorul din *O scrisoare de dragoste cu litere cuneiforme* poate fi încă definit într-o oarecare măsură, cel din *Orbitor. Corpul* îl lasă pe cititor într-o stare de confuzie completă.

Cărtărescu: “Voiam mai ales să mă înțeleg pe mine însumi, să-mi deslușesc poziția în lume. De aceea pune povestitorul meu atâtea întrebări, de aceea scrie atât de mult și are halucinații, de aceea are viziuni.”

Marele roman european contemporan este, pe lângă pluriform, mai ales citadin. Orașul este un personaj atotprezent, cu diferite fețe: absurd spre înfricoșător, dictatorial spre labirintic. Acest roman e stufos, se afundă în istorie, privește dincolo de granițe și schițează – negreșit – apartenența la o comunitate în continentul nostru. Celălalt, cel care vorbește o altă limbă, locuiește în alt oraș, vine din alt mediu, are un pașaport străin și o altă culoare de piele, el este vecinul nostru. Trecutul lui este corelat cu trecutul nostru. Dacă el provine din mizerie, atunci și noi provenim din mizerie. Povestea lui? Este și povestea noastră, la fel de întortocheată, deși puțin diferită.

Acest roman nu are niciun mesaj de transmis cronologiei, cât despre cititorul leneș în căutare de consum pur – el se află la adresa greșită. Acești scriitori ținesc abordarea cea mai largă a istoriei europene, poveștile lor depășesc propria individualitate, propria epocă, privesc mai departe de țara lor natală și sunt, mai ales, mai mari decât ei înșiși.

Margot Dijkgraaf

Traducere din neerlandeză de Alexa Stoicescu